

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**SUOČAVANJE SA STRESOM U ADOLESCENCIJI: POVEZANOST S
RODITELJSKIM PONAŠANJEM I PRISNOSTI U PRIJATELJSTVU**

Diplomski rad

Mihael Kozina

Mentor: dr. sc. Gordana Keresteš

Zagreb, 2007.

Naslov: Suočavanje sa stresom u adolescenciji: Povezanost s roditeljskim ponašanjem i prisnosti u prijateljstvu

(Coping in adolescence: The relationship with parental behaviors and friendship intimacy)

Autor: Mihael Kozina

Sažetak: Cilj ovoga rada bio je istražiti odnos između različitih stilova suočavanja sa stresnom situacijom, roditeljskog ponašanja i prisnosti u istospolnom prijateljstvu kod adolescenata i adolescentica. U istraživanju je sudjelovalo 207 učenika drugih i trećih razreda jedne opće gimnazije u Zagrebu na kojima je primijenjen Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama, Skala kvalitete obiteljskih interakcija te Skala prisnosti u prijateljstvu. Ovim istraživanjem utvrđeno je da djevojke svoj odnos s prijateljicom procjenjuju prisnijim nego mladići odnos sa svojim prijateljem. Djevojke doživljavaju i veće prihvaćanje od strane majke i češće koriste strategije suočavanja usmjeravanjem na emocije i izbjegavanjem nego mladići. U uzorku djevojaka se pokazalo da je suočavanje usmjeravanjem na emocije značajno povezano s procjenom manje kvalitetne interakcije s majkom i pozitivno povezano s višom prisnosti u prijateljstvu. Kod djevojaka se nijedan prediktor nije pokazao značajnim pri objašnjenju varijance suočavanja usmjerenog na rješavanje problema, dok je kod mladića viša procjena prisnosti u prijateljstvu značajno povezana s tom strategijom. Viša procjena prisnosti u prijateljstvu se kod djevojaka pokazala značajnim prediktorom strategije suočavanja izbjegavanjem. Dobiveno je i da odnos s prijateljem objašnjava više varijance strategija suočavanja nego roditeljsko ponašanje, što je posebno primjetno pri objašnjenju varijance suočavanja izbjegavanjem kod djevojaka i varijance suočavanja usmjerenosti na problem kod mladića.

Ključne riječi: suočavanje, roditeljsko ponašanje, prisnost u prijateljstvu, adolescenti

Abstract: The aim of this study was to examine the relationship between different coping strategies, parental behaviors, and same-sex friendship intimacy in the sample of female and male adolescents. Participants (N = 207) were second and third grade students of one high school in Zagreb. They completed The Coping Inventory for Stressful Situations, The Quality of Family Interaction Scale, and Intimacy Friendship Scale. The results show that girls assess friendship intimacy higher than boys. Girls also perceive more acceptance from their mothers and they use more emotional reaction and avoidance coping strategies than boys. It has been showed that among girls emotion-focused coping was connected with higher assessment of friendship intimacy and negative estimation of mother behavior. In sample of girls not one of predictors significantly related to problem focused coping. Among boys, friendship intimacy significantly related to problem-focused coping. Estimation of friendship intimacy significantly related to avoidance coping among girls. Friendship intimacy explained more variance of avoidance coping strategy in female sample, and problem focused coping in male sample than parental behavior.

Key words: coping, parental behaviors, friendship intimacy, adolescents

SADRŽAJ:

UVOD.....	1
Stres i suočavanje.....	1
Roditeljsko ponašanje.....	4
Istospolna prijateljstva u adolescenciji.....	6
Povezanost strategija suočavanja, roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu u adolescenciji.....	8
PROBLEMI I HIPOTEZE.....	10
METODOLOGIJA.....	11
Sudionici i postupak.....	11
Mjerni instrumenti.....	12
REZULTATI	16
RASPRAVA.....	23
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA.....	30

UVOD

Stres i suočavanje

Život suvremenog čovjeka u zapadnom društvu nezamisliv je bez televizije, Interneta, mobilnih telefona ali i bez stresa. Pojam stresa poznat je već stoljećima a upotrebljavao se u fizici u značenju »opterećenja« već krajem 17. stoljeća (prema Lazarus i Folkman, 2004). Danas bi svatko mogao reći nešto o stresu, bez obzira radi li se o laiku ili znanstveniku. Stoga je definicija oko koje bi se stvorio konsenzus teško zamisliva. Više tisuća radova svake se godine publicira na temu stresa, a mnogi su autori formulirali i vlastite modele koji se sadržajnom analizom usmjerenosti na osnovne varijable stresa (uzroke, posljedice ili sam proces) mogu podijeliti u tri skupine (Cox,1982, prema Lacković-Grgin, 2000): *podražajni modeli stresa* – odnose se na opis stresa u terminima značajki podražaja iz okoline; *reakcijski modeli stresa* – uglavnom se odnose na opisivanje stresa u terminima čovjekova odgovora na prijetnje iz okoline; *kognitivni modeli stresa* – usmjereni su na procese interakcije (transakcije) osobe i njezine okoline u stresnim situacijama.

Lazarus i Folkmanova (2004) su predložili kognitivni model stresa koji je izazvao veliki interes istraživača i potaknuo brojna istraživanja. Prema tom modelu stres je definiran kao negativna afektivna reakcija zasnovana na kognitivnoj procjeni situacije kao opasne ili prijeteće. Psihološki stres nastaje kad osoba procijeni da neće moći udovoljiti okolnim i/ili unutarnjim zahtjevima zato što ti zahtjevi nadilaze njezine mogućnosti. Dva ključna procesa u Lazarusovom modelu su procjena i suočavanje (Lacković-Grgin, 2000). Nastanak psihološkog stresa uvjetovan je procjenom pojedinca, o kojoj ovisi hoće li neki podražaj ili situacija djelovati kao stresor ili ne. Upravo ta procjena podražaja ili događaja čini bitnu razliku između psihološkog i fiziološkog stresa (fiziološki stres određen je stanjem napadnutog ili oštećenog tkiva; Petz, 2005). Navedenu procjenu Lazarus naziva primarnom, a procjenu u kojoj postavljamo pitanje što u nekoj stresnoj situaciji možemo učiniti sekundarnom. Sekundarna procjena ustvari predstavlja evaluaciju različitih načina suočavanja.

Suočavanje predstavlja svjestan i racionalan način nošenja s anksioznošću u životu (Reber i Reber, 2001). Formuliran unutar psihoanalitičke ego psihologije pojam suočavanja u prvi plan stavlja kogniciju pri čemu možemo razlikovati niz procesa koje ljudi koriste kako bi se nosili s poremećenim odnosima. Kognicija tako postaje ključan pojam za razlikovanje suočavanja i obrambenih mehanizama. Ego psiholozi obično procjenjuju osobine suočavanja i stilove, dok Lazarus i Folkmanova (2004), usmjeravajući se na proces, definiraju suočavanje kao trajno promjenjivo kognitivno i bihevioralno nastojanje izlaženja na kraj s određenim zahtjevima koje je osoba procijenila kao teške.

Ovisno o tome kako shvaćaju suočavanje autori se služe interindividualnim ili intraindividualnim istraživačkim pristupom (Parker i Endler, 1992). Intraindividualni pristup primjenjuje se za mjerenje suočavanja kao procesa. U tom se pristupu proučavaju suočavanja iste osobe ili iste grupe ljudi u različitim situacijama. Iako mnogi autori ističu prednosti intraindividualnih istraživanja (Lazarus i Folkman, 2004; Stone i sur., 1991), sam pristup je rijetko korišten u proučavanju suočavanja s različitim psihičkim i ostalim zdravstvenim problemima. Interindividualni pristup koristi različite mjere suočavanja pri čemu se ukupan rezultat uspoređuje s rezultatima drugih osoba koji su dobiveni na jednak način (Endler i Parker, 1990). Taj pristup je u posljednjih dva i pol desetljeća mnogo korišten. Faktorizacija različitih instrumenta rezultirala je različitim dimenzijama odnosno faktorima suočavanja. No, većina dobivenih strategija može se svesti na strategije suočavanja usmjerene na rješavanje problema i strategije suočavanja usmjerene na emocije. Endler i Parker (1990) izdvajaju još i strategiju suočavanja izbjegavanjem koja se može identificirati u značajnijem broju radova. Izbjegavanje se obično može podijeliti na izbjegavanje usmjereno na ljude, što se manifestira kroz pojačano druženje s ljudima iz vlastitog socijalnog okruženja (socijalna diverzija), i usmjeravanje na novi zadatak koji nije povezan sa stresnom situacijom ili događajem (distrakcija).

Određeni broj istraživača razvio je i skale za mjerenje strategija suočavanja kod kojih je socijalna podrška interpretirana kao zasebna dimenzija suočavanja (Amirkhan, 1990). Parker i Endler (1992) se ne slažu s pretpostavkom da socijalna podrška predstavlja strategiju suočavanja. Oni smatraju da socijalna podrška više predstavlja izvor strategija suočavanja i da kao takva može biti povezana, ili olakšavati sam izbor neke od

strategija. Strategije suočavanja usmjerene na problem češće su povezane s dobrom prilagodbom dok su suočavanja usmjerena na emocije i izbjegavanje češće povezana sa slabom prilagodbom pojedinca (Lacković-Grgin i Sorić, 1997).

Endler i Parker (1990) su dobili rezultate koji upućuju na postojanje spolnih razlika u izboru strategija suočavanja. Žene postižu više rezultate na skalama usmjerenosti na emocije i izbjegavanje dok na skali usmjerenosti na rješavanje problema nije pronađena statistički značajna razlika.

Istraživanje suočavanja kod djece i adolescenata, isto kao i kod odraslih, rezultiralo je identifikacijom različitih strategija. Primjetna razlika je u tome što je kod djece često utvrđen i faktor traženja socijalne podrške, što je više karakteristično za dječije suočavanje nego za suočavanje u odrasloj dobi. No, utvrđeno je da se korištenje obiteljske podrške smanjuje s dobi (Besevegis, 1995 prema Lacković-Grgin, 2000) a istovremeno raste utjecaj vršnjaka i nadvladava interakciju roditelj – dijete (Klarin, 2000).

Stres je neizbježan dio ljudskog života pa samim time i života adolescenata. Visoka povezanost između stresora i negativnih životnih ishoda kod adolescenata ipak nije utvrđena što upućuje na postojanje različitih medijacijskih faktora koji utječu na taj odnos. Lazarus i Folkmanova (2004) smatraju da je način suočavanja to što čini razliku u prilagodbenim ishodima pa iz toga slijedi da ishodi stresnih događaja i kod adolescenata uvelike ovise o strategijama suočavanja koje koriste. Odabir strategije suočavanja ovisi o više faktora kao što su spol, dob, kontekst same situacije a dokazan je i utjecaj gena (Kozak i sur., 2005). Lazarus i Folkmanova (2004) naglašavaju važnost utjecaja izbora strategija suočavanja na prilagodbene ishode ali postoji malo istraživanja koja su proučavala kako socijalna okolina utječe na izbor neke od strategija suočavanja u nekoj stresnoj situaciji. Roditelji i vršnjaci (posebno u adolescenciji) su dva socijalna konteksta koja utječu na gotovo sve razvojne aspekte. Međutim, ne postoje neki sustavniji podaci o povezanosti roditeljskog ponašanja i prijatelja sa strategijama suočavanja koje koristimo u stresnoj situaciji.

Roditeljsko ponašanje

Shvaćanje adolescencije kao razdoblja »bure i oluje« još je uvijek vrlo rašireno iako već odavno nema empirijsku podršku. Istraživanja pokazuju da percepcija adolescencije kao problematičnog razdoblja razvoja leži u činjenici da su u istraživanjima najčešće sudjelovali adolescenti s nekom kliničkom dijagnozom ili su u interesu istraživača ciljano bila problematična ponašanja adolescenata.

Povećana potreba za diferencijacijom sebe od drugih i izgradnja vlastitog identiteta jedno je od dominantnih obilježja adolescencije. Sukladno s navedenim Lacković-Grgin i sur. (2001) su dobili rezultate koji upućuju na to da adolescenti provode manje vremena s roditeljima u odnosu na ranije razvojno razdoblje. No, važno je napomenuti da iako teže separaciji i individualitetu, kao i većoj usmjerenosti na vlastite interese i ciljeve (koji se razlikuju od roditeljskih), adolescenti sebe i dalje doživljavaju kao dio obitelji i očekuju roditeljsku emocionalnu predanost (Lacković-Grgin, 2006).

Jedna od poznatijih teorija koja pokušava objasniti odnose između adolescenata i roditelja je Bowlbyjeva teorija privrženosti (Allen i Land, 1999). Ova teorija naglašava važnost iskustava u ranom djetinjstvu za odnos adolescenata i roditelja. Dijete rano razvije unutarnji radni model svojih odnosa s primarnim skrbnikom (najčešće s majkom) koji se u daljnjem životu nalazi u podlozi bliskih odnosa. Sigurno privrženi adolescenti imaju razvijene kognitivne modele koji im omogućuju adekvatne odnose s roditeljima ali i s vršnjacima. Nesigurno privrženi adolescenti imaju unutarnji kognitivni model zbog kojeg im drugi ljudi djeluju prijeteće i neprijateljski, a sebe vide kao nevrjedne ljubavi i pažnje (Allen i Land, 1999). Intimnost u odnosima s roditeljima raste tijekom adolescencije a to je posebno naglašeno u odnosu s majkom (Lacković-Grgin, 1986). Važnost očeva pokazala se značajnom u području identifikacije sa spolnom ulogom. Lacković-Grgin i Opačić (1989) su na uzorku mladih iz Hrvatske potvrdili kako ponašanje oca u odgoju djece predstavlja najbolji prediktor problema mladih. Razvoj i prilagodba adolescenata u svakom je slučaju pod velikim utjecajem roditeljskog ponašanja.

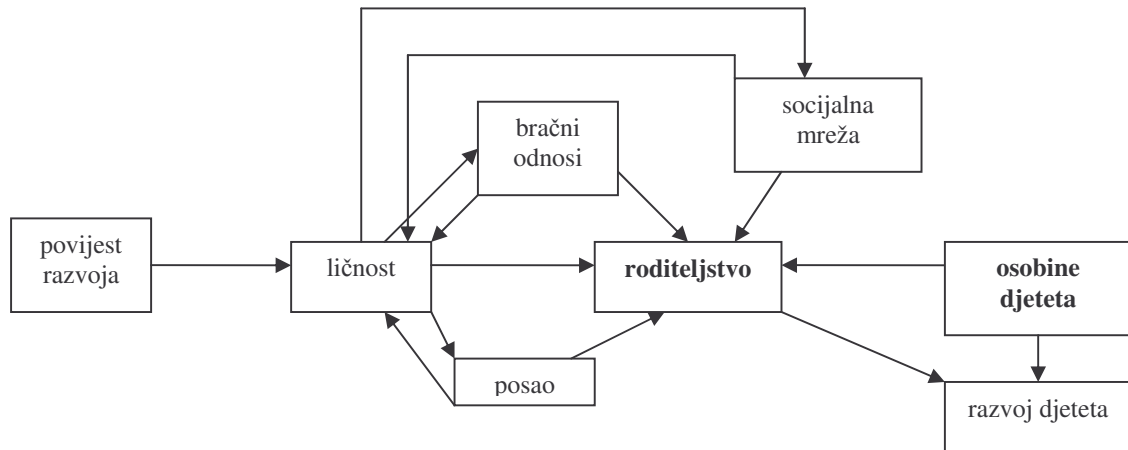
Kod ispitivanja roditeljskog ponašanja obično govorimo o dvije dimenzije: roditeljskoj toplini i roditeljskom nadzoru. Roditeljska toplina predstavlja količinu

podrške, brige i ohrabrenja koju roditelji pružaju djetetu. Roditeljski nadzor se može opisati kao kažnjavanje, prijetnju i prisiljavanje na ispunjavanje roditeljskih zahtjeva. Rohner (1999) kroz svoju teoriju roditeljskog prihvaćanja i odbijanja konceptualizira roditeljsku toplinu kao dimenziju kojoj se na jednom polu nalazi roditeljsko odbacivanje a na drugom roditeljsko prihvaćanje. Na taj način roditelji se dijele na prihvaćajuće i odbijajuće. Roditeljsko prihvaćanje manifestira se preko fizičkog i verbalnog izražavanja ljubavi, komplimentiranja, hvaljenja i nagrađivanja dok je roditeljsko odbijanje definirano agresijom prema djetetu, ravnodušnošću i zanemarivanjem. Rohnerova teorija (*Parental Acceptance-Rejection Theory – PART*) pokušava objasniti i predvidjeti posljedice roditeljskog prihvaćanja i odbijanja na ponašanje djeteta, na njegov kognitivni i emocionalni razvoj kao i na funkcioniranje osobe u odrasloj dobi (Klarin, 2000). Sama teorija obuhvaća tri veća područja: ličnost (Reagiraju li sva djeca, bez obzira na kulturu i rasu, na jednak način kad osjete roditeljsko prihvaćanje i odbijanje?), suočavanje (Što omogućava određenom broju djece i odraslih koji su osjetili roditeljsko odbijanje da funkcioniraju na konstruktivan način i bez emocionalne nestabilnosti?) i sociokulturalno okruženje (Što tjera neke roditelje da se odnose prihvaćajuće prema svojoj djeci, a druge da budu odbijajući; kakvu ulogu u tome ima društvo?) (Rohner, 1999).

Za ovaj rad najvažniji je dio Rohnerove teorije koji se odnosi na suočavanje, koji je do sada i najslabije istražen. Teorija roditeljskog odbijanja i prihvaćanja nije uspjela pobliže objasniti nalaz da neka djeca koja su doživjela odbijanje od roditelja ipak uspješno savladavaju posljedice takvog roditeljstva. Kako je to i sam Rohner pretpostavio (1999), odgovor se vjerojatno krije u određenim društveno-situacijskim činiteljima kao i u osobinama pojedinca koje utječu na uspješnu prilagodbu.

Belsky (1984) je predložio procesni model koji se odnosi na determinante roditeljstva. On smatra kako je roditeljsko ponašanje pod utjecajem više faktora (slika 1). Jedan od faktora koji utječu na roditeljsko ponašanje su i osobine djeteta. Spol djeteta od rođenja determinira roditeljsko ponašanje. Djetetov spol određuje boju odjeće i vrstu igračaka kojima će biti okruženo, ali i načine interakcije roditelja s njime. Tako se dječake više potiče na različite fizičke aktivnosti dok se s djevojčicama više razgovara. Spolne razlike potvrđene su i kod roditeljskog prihvaćanja i odbijanja. Procjena prihvaćanja od strane majke kod djevojaka je značajno viša nego kod mladića. Djevojke

doživljavaju i manje odbijanja i nerazumijevanja od strane oba roditelja. (Macuka i Vulić-Prtorić, 2006).

Slika 1. Procesni model determinanti roditeljstva (Belsky, 1984)

Dugo vremena majčina se ljubav smatrala »važnijom« od očeve što je vjerojatno rezultiralo manjim brojem istraživanja o utjecaju oca na razvoj djeteta. Rohner (1998) navodi kako je očeva ljubav jednako važna kao majčina, a neka istraživanja pokazuju da je i bolji prediktor kad su u pitanju problemi s prilagodbom, delinkvencijom i psihopatologijom. Istraživanje provedeno kod nas (Kuterovac-Jagodić i Keresteš, 1997) je također potvrdilo prediktivnu značajnost očevog odbijanja kad je u pitanju fizička i verbalna agresivnost i očevog prihvaćanja u slučaju pokušaja predikcije ekstraverzije. U ovom radu provjerit će se jesu li strategije suočavanja sa stresom više povezane s roditeljskim ponašanjem oca ili majke. No, kako nas zanima suočavanje u adolescenciji, u kojoj vršnjaci igraju važnu ulogu, provjerit ćemo još kako je s izborom strategija suočavanja povezana prisnost u istospolnom prijateljstvu.

Istospolna prijateljstva u adolescenciji

Prijatelji se uz obitelj smatraju glavnim socijalizacijskim faktorom u adolescenciji. Uzimajući u obzir neke od najvažnijih odrednica prijateljstvo se može definirati kao

trajan odnos između dvije osobe kojeg obilježavaju odanost, prisnost i uzajamna privlačnost (Vasta i sur., 1998).

Sličnost je jedan od najvažnijih činitelja koji utječu na izbor prijatelja. Kod adolescenata je utvrđeno da se radi o sličnosti po dobi i spolu, po rasnoj i nacionalnoj pripadnosti te po interesima i aktivnostima. Prijateljstvo se u adolescenciji mijenja u odnosu na raniji životni period. Montemayor, Adams i Gullota (1990, prema Lacković-Grgin, 2006) navode kako adolescenti vide prijateljstvo kao intiman i podržavajući odnos, u odnosu na djecu više vrednuju lojalnost i odanost, manje se s prijateljima natječu i skloniji su dijeljenju. Prisnost predstavlja drugo obilježje prijateljstva. Analizirajući studentske izvještaje o tome što čini njihova istospolna prijateljstva prisnima i kako je ta prisnost izražena Parks i Floyd (1996) su došli do tri najučestalija odgovora: dijeljenje interesa, pružanje podrške i samootkrivanje u odnosu. Možda je prisnost najjednostavnije definirati kao samootkrivanje ili dijeljenje intimnih misli s prijateljem (Santrock, 2001).

Sharabany (1994) je razvojem skale prisnosti u prijateljstvu pokrenula empirijska istraživanja u tom području. Svoju definiciju je temeljila na analizi Websterova rječnika sinonima, sociološkim istraživanjima socijalne distance kao i na psihoanalitičkim teorijama. Prisno prijateljstvo je definirano različitim ali povezanim kvantitativno mjerljivim dimenzijama: iskrenost i spontanost, osjetljivost i poznavanje, privrženost, davanje i dijeljenje, zajedničke aktivnosti, povjerenje i odanost, ekskluzivnost u prijateljstvu kao i mogućnost nametanja prijatelju.

Rezultati istraživanja konzistentno potvrđuju postojanje razlika između muškog i ženskog istospolnog prijateljstva. Utvrđeno je da djevojke postižu više rezultate na skali prisnosti u prijateljstvu od mladića (Grozđanić, 2006). Djevojke se više samootkrivaju u odnosu, privrženije su te sklonije pružanju podrške i pomoći u odnosu na mladiće. Mladići od istospolnog prijatelja više nego djevojke očekuju sličnost i informacije dok djevojke više nego mladići očekuju samootkrivanje, poštovanje i potkrepljivanje samopoštovanja. Općenito se može reći da mladići preferiraju nezavisnost u prijateljstvu, a zbog osjećaja gubitka nezavisnosti spremniji su prekinuti prijateljstvo od djevojaka (Lacković-Grgin, 2006).

Odnosi između adolescenata i njihovih roditelja te prijatelja najčešće su se proučavali odvojeno. Različita istraživanja utvrdila su povezanost zadovoljstva u odnosu s roditeljima i prijateljima s dobrom prilagodbom adolescenta (Corsano i sur., 2006), ali nema radova koji su proučavali izravnu povezanost zadovoljstva u odnosu s roditeljima i prijateljima sa strategijama suočavanja. Kako prijateljstvo predstavlja jako dobru zaštitu od neprilagođenog ponašanja važno je proučavati kako iskustvo s roditeljima može biti povezano s pozitivnim aspektima prijateljstva. Većina istraživanja koja su proučavala povezanost navedenih procesa temelje se na teoriji privrženosti ili teoriji socijalnog učenja. Ove teorije pretpostavljaju da roditelji na odnos svoje djece s prijateljima utječu na indirektan način - svojim odnosom prema djetetu utječu na djetetovu socijalnu kompetenciju. Prema teoriji socijalnog učenja roditelj istog spola igrat će važnu ulogu u socijalizacijskom procesu svoga djeteta, pogotovo u adolescenciji. Nedavni radovi upućuju na činjenicu da iskustva mladića i djevojaka s roditeljem istog spola mogu utjecati na razvoj socijalizacijskih vještina koje se dalje prenose u odnos s vršnjacima (Isley i sur., 1996, prema Updegraff i sur., 2002).

Utjecaj roditelja na razvoj socijalnih odnosa djece izvan obitelji se ne smanjuje u adolescentskom razdoblju. Bliski odnosi adolescenata s roditeljima povezani su s većom percipiranom socijalnom kompetencijom djece i s njihovim većim zadovoljstvom u odnosima s vršnjacima (Deković i Raboteg-Šarić, 1997). Istraživanja koja su proučavala ova dva važna socijalizacijska čimbenika u životu adolescenata nema mnogo.

Povezanost strategija suočavanja, roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu u adolescenciji

Adolescencija, iako ne predstavlja nužno razdoblje »bure i oluje«, postavlja pred pojedinca razne izazove s kojima se mora suočiti. Za početak, svi adolescenti trebaju prihvatiti tjelesne promjene i novi izgled tijela koji su karakteristični za to razdoblje. Također, tad se uspostavljaju bliski odnosi s vršnjacima oba spola, prihvaćaju se socijalne uloge i uči se ponašati u skladu sa socijalnim normama. Važno je i naučiti postaviti dugoročne ciljeve i održavati dugotrajnije intimne odnose. Pred adolescente su

postavljeni mnogi zadaci koji često mogu biti stresni, a oni bi se trebali s njima suočiti bez roditeljske pomoći kakvu su primali u dječjoj dobi.

Većina dosadašnjih istraživanja suočavanja rađena je na odrasloj populaciji. Na dobivenim nalazima obično bi se temeljila i istraživanja provedena na dječjoj i adolescentskoj populaciji. Novija istraživanja (Fields i Prinz, 1997) pokazuju da se načini suočavanja djece razlikuju od suočavanja odraslih. Djeca češće koriste strategiju izbjegavanja direktnog suočavanja s problemom (stresnom situacijom) i strategiju agresije usmjerene na problem. Za razliku od mlađe djece kod adolescenata je zabilježeno veće korištenje strategija usmjerenih na emocije, dok mladi odrasli više koriste strategije usmjerene na rješavanje problema (Fields i Prinz, 1997).

Kako se život čovjeka odvija u nekom socijalnom kontekstu važno je razmotriti odnos okoline pojedinca (obitelji i prijatelja) i strategija suočavanja koje koristi. Socijalna okolina se smatra važnim resursom strategija suočavanja. No, još su uvijek nejasni mehanizmi kojima se prenose učinci tih resursa. Obitelj je važan kontekst za razumijevanje procesa suočavanja u djece i adolescenata. Utvrđeno je da nezrelim i pasivnim oblicima suočavanja pridonose emocionalna nedostupnost roditelja, disfunkcionalna interakcija roditelj-dijete, odbacivanje, pretjerano kontroliranje i bračni konflikti. Vulić-Prtorić (2000) je u svom istraživanju utvrdila da djeca koja osjećaju prihvaćanje od strane majke i oca više koriste strategije suočavanja rješavanjem problema, kognitivno restrukturiranje i u većoj mjeri se u stresnim situacijama oslanjaju na podršku od strane svoje obitelji. Djeca koja osjećaju odbacivanje od strane svojih roditelja više koriste suočavanje usmjeravanjem na emocije.

Prijatelji kao i roditelji značajno ali na drugi način pridonose razvoju u adolescenciji. Mladi od roditelja traže odobrenje i vodstvo prilikom formiranja vrijednosti i postavljanja obrazovnih ciljeva dok s prijateljima dijele životna iskustva koja su jedinstvena samo za njih. Adolescenti s roditeljima više pričaju o napretku u školi a s prijateljima o ljubavnim problemima, osobnim iskustvima i interesima. Kako im je s roditeljima neugodno dijeliti neka intimna iskustva, adolescenti se mnogo više samootkrivaju prijateljima. Mladi koji imaju zadovoljavajuće prijateljske odnose obično imaju i više samopouzdanje i empatičniji su. Percepcija prijateljske podrške u suočavanju s problemima u školi također je pozitivno povezana sa samopouzdanjem (Savin-Williams

i Berndt, 1990). Prijatelji su važni jer s njima pojedinac dijeli slična iskustava i često su uključeni u zajedničke aktivnosti. Na taj način adolescentima se pruža mnogo prilika da svjedoče koje strategije suočavanja koriste njihovi vršnjaci kad se susretnu s nekim problemom i koliko su te strategije u određenoj situaciji efikasne. Palmonari i suradnici (1991) su u svom radu pokazali da efikasno suočavanje kod adolescenata uvelike ovisi o stupnju prihvaćanja i od vlastite obitelji i od prijatelja. Kako su roditelji i prijatelji uključeni u različite dijelove života adolescenata, oni koji su bliski samo s obitelji ili samo s prijateljima emocionalnu i instrumentalnu podršku moći će dobiti samo u određenim kriznim situacijama. Roditelji i prijatelji predstavljaju temeljno socijalno okruženje svakog pojedinca i utječu na gotovo sve aspekte razvoja pa tako i dobru prilagodbu pojedinca. Dobra prilagodba podrazumijeva korištenje efikasnih strategija suočavanja, stoga nas zanima u kojoj mjeri roditeljsko ponašanje i prisnost u prijateljstvu mogu objasniti korištenje pojedinih strategija suočavanja u stresnim situacijama. Roditelji i prijatelji predstavljaju važnu socijalnu podršku u stresnim situacijama. Socijalna podrška je jedan od izvora strategija suočavanja sa svrhom smanjivanja teškoća i uklanjanja stresora.

Cilj ovoga rada je istražiti odnos između različitih stilova suočavanja sa stresnom situacijom, roditeljskog ponašanja i prisnosti u istospolnom prijateljstvu kod adolescenata i adolescentica. Koliko nam je poznato do sada nije rađeno mnogo istraživanja koja su se bavila odnosom navedena tri koncepta. Prema rezultatima dobivenim u istraživanjima suočavanja, roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu možemo iznijeti okvirne hipoteze.

PROBLEMI I HIPOTEZE

1. Utvrditi postoje li razlike između djevojaka i mladića u percepciji odbacivanja i prihvaćanja od strane oca/majke, prisnosti u prijateljstvu i strategijama suočavanja sa stresnim situacijama.

Očekujemo da će djevojke procjenjivati višim majčino prihvaćanje, kao i da će njihova percepcija odbijanja od strane oba roditelja biti manja nego kod

mladića. Također, očekujemo da će djevojke imati viši rezultat na skali prisnosti u prijateljstvu od mladića i da će biti više usmjerene na strategije suočavanja emocionalnim reakcijama i izbjegavanjem. Ne očekujemo spolne razlike u korištenju strategije usmjerenosti na problem.

2. Provjeriti u kojoj mjeri ponašanje majke i oca prema adolescentima i prisnost u prijateljstvu objašnjavaju pojedine strategije suočavanja sa stresom uzimajući u obzir spol sudionika.

Očekujemo značajnu prediktivnu vrijednost roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu za sve strategije suočavanja sa stresnim situacijama i to tako da će ponašanje roditelja istoga spola objašnjavati više varijance pojedine strategije suočavanja nego ponašanje roditelja suprotnog spola. Isto tako, za očekivati je da će prisnost u prijateljstvu, zbog porasta utjecaja vršnjaka na prilagodbu adolescenata, objašnjavati više varijance kriterija od roditeljskog ponašanja.

METODOLOGIJA

Sudionici i postupak

U istraživanju je sudjelovalo 207 učenika drugih i trećih razreda jedne opće gimnazije u Zagrebu. Od ukupnog broja, ženskih sudionika je bilo 145 (70%) a muških 62 (30%). Prosječna dob učenika je bila 16 godina i tri mjeseca (raspon od 15 do 18 godina).

Prije same provedbe nacrt istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Odobrenje je dobiveno i od ravnatelja Opće gimnazije kao i od roditelja čija su djeca sudjelovala u istraživanju. Učenicima su podijeljena pisma za roditelje o cilju, svrsi, postupku i etičkim načelima koja će se u istraživanju poštovati uz uputu da se roditelji potpisom izjasne žele li da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju. U istraživanje su uključeni samo oni učenici koji su donijeli roditeljske pristanke a uz to su i sami pristali sudjelovati. Na kraju je od kontaktiranih

248 učenika pristanke vratilo njih 207 (83.5%) koji su potom bili uključeni u samo ispitivanje.

Ispitivanje je provedeno tijekom prosinca 2006. godine. Prije ispunjavanja upitnika učenicima je dana opća uputa u kojoj je posebno naglašeno da odgovaraju iskreno na pitanja, da nema točnih i netočnih odgovora te da im je zajamčena anonimnost. Učenici su upitnike ispunjavali za vrijeme nastave (na satu razredne zajednice), a samo ispunjavanje je trajalo oko 20 minuta. Upitnici su primijenjeni grupno, sam redoslijed ispunjavanja pojedinih upitnika je rotiran na način da je polovica učenika prvo ispunjavala upitnik strategija suočavanja u stresnoj situaciji a zatim upitnike kvalitete obiteljskih interakcija i prisnosti u prijateljstvu. Druga polovica učenika je upitnik suočavanja u stresnoj situaciji ispunjavala posljednji.

MJERNI INSTRUMENTI

Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama

Za mjerenje načina suočavanja sa stresom odabrali smo *Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama Endlera i Parkera (Coping Inventory for Stressful Situations – CISS)*. Endler i Parker su pokušali, uzimajući u obzir nedostatke postojećih mjera suočavanja, razviti mjeru suočavanja kao stabilnu karakteristiku ličnosti (Endler i Parker, 1990). Upitnik sadrži 48 čestica koje čine tri subskale (po 16 tvrdnji) a odnose se na tri dimenzije suočavanja: suočavanje usmjereno na emocije, suočavanje usmjereno na problem i izbjegavanje. Skala izbjegavanja može se još podijeliti na dvije subskale: distrakcije i socijalne diverzije. Zadatak ispitanika je da procijeni u kojoj mjeri koristi određeni tip aktivnosti/ponašanje kad se susretne sa stresnom situacijom na skali od pet stupnjeva (1 – uopće ne do 5 – u potpunosti da).

Upitnik je kod nas do sad primijenjen u istraživanju Grgin, Sorić i Kale (1995) na uzorku nastavnika, prilikom čega nije u potpunosti potvrđena originalna faktorska struktura. Prva dva faktora su sadržajno odgovarala originalnim faktorima dok je treći ekstrahirani faktor sveden na skalu koju Endler i Parker (1990) nazivaju Socijalnom diverzijom. No, Lacković-Grgin i Sorić (1997) su na 288 studenata potvrdile

konfirmatornom faktorskom analizom četiri faktora o kojim izvještavaju i sami autori. Zbog relativno visoke i značajne povezanosti između faktora distrakcije i socijalne diverzije Endler i Parker obje skale tretiraju koja jednu koja mjeri strategiju suočavanja sa stresom izbjegavanjem. Kako se faktorska struktura pokazala promjenjivom s obzirom na uzorak preporuča se prije formiranja rezultata na pojedinim subskalama provjera faktorske strukture i pouzdanosti pojedinih faktora.

Stabilnost faktorske strukture na našem uzorku provjerili smo faktorskom analizom. Pretpostavili smo postojanje tri faktora koja smo i dobili (metodom glavnih komponenti uz Varimax rotaciju) uz malo izmijenjen broj čestica koje čine pojedine subskale. Ekstrahirana tri faktora zajedno objašnjavaju 36.7 % ukupne varijance. Prvi faktor objašnjen je sa 17 čestica (npr. »Prekoravam se zbog odugovlačenja« ili »Zaokupljen sam brigama i problemima«) i može se interpretirati kao suočavanje usmjereno na emocije. Drugi faktor čini 16 čestica, a analizom njihovog sadržaja vidljivo je da se one odnose na načine kako riješiti neki problem ili ga minimalizirati (npr. »Usmjerim se na problem da vidim kako bi ga riješio« ili »Mislim o tome kako sam riješio slične probleme«). Treći faktor objašnjava 13 čestica koje po sadržaju odgovaraju Endlerovu faktoru suočavanja izbjegavanjem (npr. »Nastojim biti s drugim ljudima«, »Častim se omiljenim jelom i pićem«). Dobiveni faktori, iako ne u potpunosti, potvrđuju originalnu faktorsku strukturu. Cronbach-alpha koeficijenti unutarnje pouzdanosti triju subskala su zadovoljavajući (0.87, 0.85, 0.85). Skale koje se odnose na pojedine strategije suočavanje odlučili smo formirati uzimajući u obzir rezultate dobivene provedenom faktorskom analizom.

Teoretski raspon rezultata za pojedine skale (koje smo formirali na temelju provedene faktorske analize) iznosi: suočavanje usmjereno na emocije od 17 do 85, suočavanje usmjereno na problem od 16 do 80 i suočavanje izbjegavanjem od 13 do 65. Rezultat na svakoj od tri skale predstavlja zbroj rezultata dobivenih na pojedinim česticama. Više vrijednosti na pojedinim subskalama znače da osoba u stresnim situacijama češće pribjegava načinima ponašanja koja se odnose na određenu strategiju suočavanja.

Proveli smo i faktorsku analizu sa pretpostavkom o postojanju četiri faktora. Subskala suočavanja izbjegavanjem kako to predviđa i originalna struktura podijelila se

na dva faktora koji i na našem uzorku sadržajno odgovaraju faktorima distrakcije i socijalne diverzije. Zajedno četiri navedena faktora objašnjavaju nešto više zajedničke varijance (40,8%) nego trofaktorska struktura ali zbog značajne korelacije među faktorima i snižene pouzdanosti tako formiranih skala odlučili smo se za trofaktorsku strukturu upitnika.

Skala kvalitete obiteljskih interakcija

Varijable prihvaćanje i odbacivanje od strane oca i majke mjerili smo *Skalom kvalitete obiteljskih interakcija (KOBI)*. Navedeni instrument sastoji se od tri subsakale koje se odnose na zadovoljstvo obitelji i kvalitetu interakcije između djeteta i roditelja odvojeno za majku i oca. U našoj obradi koristili smo rezultate dobivene na subskalama koje se odnose na ponašanje oca i majke. Interakcija djeteta i roditelja mjeri se na dvije dimenzije koje se najbolje mogu opisati kao prihvaćanje (emocionalna toplina, intimnost) i odbacivanje (kontrola, emocionalno zanemarivanje).

Upitnik je konstruirala Vulić-Prtorić (2000) oslanjajući se na Skalu obiteljske interakcije (Opačić i Kos, 1987) koja mjeri interakciju djeteta i roditelja na dimenzijama: intimnost, zahtjevnost, grubost, zanemarivanje i davanje. No, određenim izmjenama i faktorizacijom rezultata dobivenih na osnovnoškolskom uzorku djece ekstrahirana su dva faktora, odbacivanje i prihvaćanje od strane roditelja, koja su ujedno i u skladu s Rohnerovom teorijom roditeljskog prihvaćanja i odbacivanja (Rohner, 1999). Skale interakcije s majkom i ocem sastoje se od 22 tvrdnje i sadržajno su jednake.

Odgovara se na skali od pet stupnjeva pri čemu 1 označava da navedena tvrdnja uopće ne vrijedi za konkretnu interakciju, dok 5 označava da navedena tvrdnja u potpunosti opisuje navedenu interakciju. Ukupan rezultat utvrđuje se za svaku subskalu posebno a predstavlja jednostavnu linearnu kombinaciju odabranih vrijednosti uz pojedinu česticu. Teoretski raspon rezultata na pojedinim subskalama je: prihvaćanje otac/majka od 10 do 50 i odbacivanje majka/otac od 12 do 60. Veći rezultat na pojedinoj skali znači veću percepciju neke od navedenih karakteristika obiteljske interakcije (prihvaćanje i odbacivanje). Pouzdanosti po subskalama na taj način formiranih rezultata

su zadovoljavajuće: prihvaćanje od strane majke $\alpha = .86$, odbacivanje od strane majke $\alpha = .89$, prihvaćanje od strane oca $\alpha = .91$ i odbacivanje od strane oca $\alpha = .91$.

Skala prisnosti u prijateljstvu

Prisnost u istospolnom prijateljstvu mjerili smo adaptiranom *Skalom prisnosti u prijateljstvu (PUP)* koju je u originalu konstruirala Ruth Sharabany 1974. godine (Grozđanić, 2006). Originalna verzija skale obuhvaća osam dimenzija prijateljstva: iskrenost i spontanost, osjetljivost i poznavanje, privrženost, isključivost, davanje i dijeljenje, nametanje, zajedničke aktivnosti te povjerenje i odanost. Adaptaciju skale za našu populaciju načinile su Lacković-Grgin i Vlačić 2000. godine (prema Grozđanić, 2006). Skala od 32 čestice prevedena je na hrvatski jezik i primijenjena na 308 učenika srednje škole različitog spola i prosječne dobi od 16 godina. Faktorskom analizom dobivena su tri faktora prisnosti u prijateljstvu: poznavanje i dijeljenje, privrženost te povjerenje i odanost. Budući da se redovno dobiva značajna korelacija između utvrđenih faktora, očekivano je i faktorska analiza višeg reda potvrdila postojanje općeg faktora prisnosti u prijateljstvu. Iz navedenih razloga, da bismo izbjegli probleme interkorelacije, prisnost u prijateljstvu operacionalizirali smo kao ukupan rezultat na svim česticama upitnika Prisnosti u prijateljstvu. Pouzdanost cijele skale na našem uzorku je vrlo visoka i iznosi $\alpha = .94$. Zadatak sudionika bio je da na skali od 6 stupnjeva (od 1 = nikad do 6 = uvijek) procijene koliko neka tvrdnja opisuje odnos s najboljom prijateljicom/prijateljem. Ukupan rezultat predstavlja zbroj rezultata odgovora na pojedinim česticama. Teoretski raspon rezultata kreće se od 32 do 192. Veći rezultat znači veću izraženost prisnosti u prijateljstvu. Kako skala mjeri prisnost u istospolnom prijateljstvu primijenjena je muška i ženska verzija skale.

REZULTATI

Obrada prikupljenih podataka provedena je pomoću statističkog programa SPSS 12.0 for Windows. Prvo smo izračunali deskriptivnu statistiku svih korištenih varijabli na cijelom uzorku, ali i posebno za mladiće i djevojke. Odstupaju li distribucije rezultata dobivenih u našem istraživanju od normalne distribucije provjerili smo Kolmogorov-Smirnovljevim testom dok smo postojanje statistički značajnih razlika s obzirom na spol provjerili t-testom (tablica 1).

Tablica 1. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i značajnost odstupanja od normalne distribucije (Kolmogorov-Smirnovljev test) rezultata postignutih na svim varijablama za cijeli uzorak i poduzorke podijeljene prema spolu te t-testovi između poduzoraka

varijable	SVI			DJEVOJKE			MLADIĆI			t-test		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S p</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
prihvaćanje-majka	41.79	6.75	.00	42.41	6.48	.03	40.37	7.19	.16	-1.99	1, 203	.05
odbacivanje-majka	22.07	9.23	.00	21.64	9.16	.01	23.06	9.38	.02	1.01	1, 202	.31
prihvaćanje-otac	32.88	8.12	.03	32.83	8.16	.08	33.00	8.09	.44	0.13	1, 199	.89
odbacivanje-otac	21.93	10.31	.00	21.13	9.72	.00	23.86	11.48	.14	1.59	1, 92.5	.12
PUP												
prisnost u prijateljstvu	145.19	24.61	.00	153.1	19.77	.04	126.9	25.25	.90	-7.25	1,94.4	.00
CISS												
rješavanje problema	57.29	9.36	.88	55.91	11.78	.79	56.32	10.26	.69	-0.97	1, 205	.33
usmjerenost na emocije	53.8	12.05	.50	55.91	11.78	.80	48.98	11.33	.75	-3.92	1,205	.00
strategija izbjegavanja	39.98	10.68	.19	57.70	8.95	.48	37.58	8.65	.58	-2.37	1,149	.02

Kolmogorov-Smirnovljev test pokazuje da se rezultati ne distribuiraju normalno na skalama prihvaćanje i odbijanje od strane oca i majke kao i na skali prisnosti u prijateljstvu, ali samo kad je u pitanju cijeli uzorak i ženski poduzorak. Prihvaćanje od strane majke i oca i prisnost u prijateljstvu distribuiraju se negativno asimetrično za navedene uzorke, dok se odbacivanje od strane majke i oca prema očekivanjima distribuiraju pozitivno asimetrično. Drugim riječima, u poduzorku djevojaka rezultati imaju tendenciju grupiranja prema višim vrijednostima na varijablama roditeljskog prihvaćanja kao i prisnosti u prijateljstvu, dok su, kad je u pitanju roditeljsko odbijanje, pomaknuti prema nižim vrijednostima.

Asimetričnosti distribucije obvezuju nas na oprez pri odabiru statističkih metoda koje ćemo koristiti. Petz (1997) navodi kako je moguće koristiti parametrijsku statistiku ukoliko su distribucije pravilne, odnosno bitno je da nisu bimodalne ili U-oblika. Kako se u našem slučaju radi o pravilnim distribucijama sa sličnom tendencijom asimetrije odlučili smo koristiti parametrijske statističke postupke.

Statistički značajne spolne razlike pokazale su se na varijablama prisnost u prijateljstvu, strategiji suočavanja usmjerenoj na emocije, strategiji suočavanja izbjegavanjem i granično značajna na varijabli prihvaćanje od strane majke. Točnije, djevojke postižu značajno više rezultate na skalama prisnosti u prijateljstvu, više koriste strategije suočavanja usmjerene na emocije i izbjegavanje, kao što i percipiraju veće prihvaćanje od strane majke.

Kako bismo odgovorili na postavljeni drugi problem koristili smo korelacijske analize i hijerarhijsku regresijsku analizu. Kako do sada nisu rađena istraživanja koja su ispitivala odnos između roditeljskog ponašanja, prisnosti u prijateljstvu i strategija suočavanja sa stresom, analiza korelacijske matrice je vrlo informativna (tablica 2). Korelacije smo izračunali posebno za muški i ženski poduzorak.

Iz rezultata na ženskom poduzorku vidljivo je da postoji povezanost između određenog broja varijabli. Očekivano najveće negativne korelacije su između varijabli odbacivanje i prihvaćanje od strane oca/majke (Vulić-Prtorić, 2000). No, zanimljivije je promotriti veličinu korelacija između varijabli koje se odnose na roditeljsko ponašanje i prisnost u prijateljstvu, koje su se sve pokazale statistički neznačajne. Navedeni rezultati nisu očekivani. Strategija suočavanja usmjeravanjem na emocije statistički je značajno

Tablica 2. Koeficijenti korelacija između rezultata na svim varijablama za djevojke (iznad dijagonale) i mladiće (ispod dijagonale) ($N_Z = 145$; $N_M = 62$)

SKALA	prih.- majka	odb.- majka	prih.- otac	odb.- otac	pris.- pri.	emoc.	prob.	izbje.
prihvaćanje-majka	-	-.67**	.32**	-.37**	.16	-.09	.24**	.08
odbacivanje-majka	-.58**	-	-.18*	.46**	-.11	.30**	-.15	-.06
prihvaćanje- otac	.47**	-.45**	-	-.66**	.09	.03	.14	.06
odbacivanje-otac	-.39**	.63**	-.73**	-	-.05	.20*	-.04	-.04
prisnost u prijateljstvu	.09	.07	-.01	-.03	-	.19*	.17*	.32**
usmjerenost na emocije	-.02	.24	-.11	.21	.22	-	-.06	.04
rješavanje problema	.09	-.06	.17	-.22	.32*	.16	-	.15
izbjegavanje	.12	.09	.03	.00	-.02	.10	.16	-

* $p < .05$ ** $p < .01$

bila povezana s odbacivanjem od strane majke, odbacivanjem od strane oca i s prisnosti u prijateljstvu. Korelacija su statistički značajne i pozitivnog smjera, ali nisu visoke. Smjerovi povezanosti su očekivani osim pozitivne korelacije između strategije suočavanja usmjerenosti na emocije i prisnosti u prijateljstvu. Strategija suočavanja usmjeravanjem na problema statistički značajno je povezana sa prihvaćanjem od strane majke i s prisnosti u prijateljstvu. Dobivene povezanosti su očekivanog pozitivnog smjera. Suočavanje izbjegavanjem statistički je značajno povezano samo s prisnosti u prijateljstvu i to na način da više vrijednosti na skali prisnosti u prijateljstvu prate viši rezultati na skali suočavanja izbjegavanjem.

Na muškom poduzorku smo dobili manje statistički značajnih korelacija. Najveće korelacije ponovno su između varijabli koje se odnose na odbacivanje i prihvaćanje od majke odnosno oca. Kao i u ženskom poduzorku te varijable nisu povezane s prisnosti u prijateljstvu. Od strategija suočavanja sa stresnim situacijama samo je usmjerenost na problem statistički značajno povezana s prisnosti u prijateljstvu. Kod mladića veća prisnost u prijateljstvu je povezana s češćim korištenjem strategije suočavanja usmjeravanjem na problema. Dobivena povezanost je očekivana ali je iznenađujuće što se u muškom poduzorku nisu pokazale značajno povezane dimenzije roditeljskog

prihvatanja – odbacivanja sa strategijama suočavanja sa stresom. Neznačajnost dobivenih korelacija može biti rezultat malog broja muških sudionika u istraživanju.

Kako bi odgovorili na problem koliko ponašanje majke i oca te prisnost u prijateljstvu pridonosi objašnjenju varijance pojedinih strategija suočavanja sa stresom, proveli smo po tri hijerarhijske regresijske analize za ženski i muški poduzorak. Ponašanje majke i oca operacionalizirali smo kao zbroj rezultata na skalama prihvaćanje i odbacivanje od strane oca odnosno majke, pri čemu smo rezultate odbacivanja inverzno bodovali. Na taj način dobili smo jedinstvenu mjeru ponašanja majke i oca. Viši rezultat na tako formiranoj skali označava kvalitetniju interakciju između majke/oca i djeteta. Pouzdanosti rezultata su, na ovaj način formiranim skalama, vrlo visoke i za skalu ponašanje majke iznosi $\alpha = .92$, a za skalu ponašanje oca $\alpha = .94$.

Hijerarhijska regresijska analiza omogućava nam provjeru jedinstvenog doprinosa ponašanja oca i majke, kao i prisnosti u prijateljstvu pri objašnjavanju varijance kriterija. U regresijske analize smo najprije uključili varijablu koja se odnosi na ponašanje oca, zatim varijablu koja se odnosi na ponašanje majke i na kraju varijablu prisnost u prijateljstvu. Na taj način provjerili smo, koliko ponašanje majke može objasniti dodatne varijance kriterija u odnosu na ponašanje oca, ali i koliki je dodatni doprinos prisnosti u prijateljstvu pri objašnjavanju strategija suočavanja sa stresom. Hijerarhijskom regresijskom analizom provjeravamo i moguće postojanja medijacijski odnosa između ponašanja oca/majke i prisnosti u prijateljstvu, koji se očituju kroz promjenu statističke značajnosti regresijskih koeficijenata u svakom novom koraku analize.

Varijable ponašanje oca, ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu objašnjavaju 11% varijance kriterija suočavanja usmjerenog na emocije ($F(3,136) = 5.33, p < .01$) na poduzorku djevojaka, dok isti prediktori ne objašnjavaju značajan postotak varijance kriterija kod mladića (tablica 3). Treba biti oprezan pri interpretaciji dobivene statističke neznačajnosti rezultata na muškom poduzorku jer se radi o malom broju sudionika. Varijablom ponašanje oca, na ženskom uzorku, nismo objasnili značajan postotak varijance kriterija.

Tablica 3. Rezultati hijerarhijske regresijske analize suočavanja usmjerenog na emocije s prediktorskim varijablama roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu za muški i ženski poduzorak

kriterij	prediktori	djevojke			mladići		
		β	t	p	β	t	p
suočavanje usmjereno na emocije	ponašanje oca	-0.09	-1.05	.29	-0.14	-1.05	.29
model I		R ² = 0.01; F = 1.10			R ² = 0.02; F = 1.11		
suočavanje usmjereno na emocije	ponašanje oca	0.01	0.13	.90	-0.08	-0.49	.63
	ponašanje majke	-0.25	-2.75	.01	-0.10	-0.59	.56
model II		delta R ² = 0.05 ; F = 7.55**			delta R ² = 0.01; F = 0.35		
suočavanje usmjereno na emocije	ponašanje oca	0.00	0.05	.96	-0.08	-0.48	.63
	ponašanje majke	-0.28	-3.09	.00	-0.11	-0.64	.53
	prisnost u prijateljstvu	0.22	2.63	.01	0.22	1.64	.11
model III		delta R ² = 0.05 ; F = 6.90** R ² = 0.11 ; F = 5.33**			delta R ² = 0.05; F = 2.69 R ² = 0.07; F = 1.39		

* p < .05 ** p < .01

Uvođenjem u analizu varijable ponašanje majke objasnili smo 5% varijance (F(2, 136) = 7.55, p < .05), dok je varijabla prisnost u prijateljstvu objasnila još dodatnih 5% varijance (F (3, 136) = 6.90, p < .01). Nakon uvrštenja svih prediktora u hijerarhijsku regresijsku analizu statistički značajnim pokazale su se prediktorske varijable ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu. Na muškom uzorku nisu utvrđene statistički značajne promjene uvođenjem novih varijabli u analizu.

Istim prediktorima objasnili smo 7% (F(3, 136) = 3,12, p < .01) varijance kriterija suočavanja usmjeravanjem na problem na ženskom dijelu uzorka i 14% (F(3, 136) = 2.77, p < .05) varijance kriterija na muškom poduzorku (tablica 4).

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize suočavanja usmjerenog na rješavanje problema s prediktorskim varijablama roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu za muški i ženski poduzorak

kriterij	prediktori	djevojke			mladići		
		β	t	p	β	t	p
suočavanje usmjereno na problem	ponašanje oca	0.09	1.09	.28	0.24	1.85	.07
model I		R ² = 0.01; F = 1.20			R ² = 0.06; F = 3.43		
suočavanje usmjereno na problem	ponašanje oca	0.02	0.17	.87	0.26	1.59	.12
	ponašanje majke	0.19	2.08	.04	-0.03	-0.20	.84
model II		delta R ² = 0.03 ; F = 4.32*			delta R ² = 0.00; F = 0.04		
suočavanje usmjereno na problem	ponašanje oca	0.01	0.11	.91	0.27	1.66	.10
	ponašanje majke	0.17	1.87	.06	-0.04	-0.26	.80
	prisnost u prijateljstvu	0.16	1.92	.06	0.28	2.16	.04
model III		delta R ² = 0.03 ; F = 3,70* R ² = 0.07 ; F = 3,119*			delta R ² = 0.08 ; F = 4,655* R ² = 0.14 ; F = 2.77*		

* p < .05 ** p < .01

Varijabla ponašanje oca, promatrajući ženski poduzorak, nije objasnila značajan postotak varijance. Uvođenjem varijable koja se odnosi na ponašanje majke objašnjenje varijance kriterija povećalo se za 3% (F(2, 136) = 4.32, p < .05). Varijablom prisnost u prijateljstvu objasnili smo još 3% varijance suočavanja usmjeravanjem na problem. U trećem koraku je β – ponder varijable ponašanje majke postao granično značajan. Na kraju se, na ženskom poduzorku, ni jedna od varijabli nije pokazala značajnim prediktorom u objašnjavanju kriterija suočavanja usmjeravanjem na rješavanje problema. Varijable ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu značajne su tek uz 6% rizika.

Kod mladića u prvom koraku ponašanje oca nije se pokazalo kao značajan prediktor. Ponašanje majke uopće nije doprinijelo objašnjenju varijance kriterija, dok je uvođenje varijable prisnost u prijateljstvu objasnilo 8% (F(3, 136) = 4.66, p < .05) varijance kriterija i na kraju se pokazala kao jedini statistički značajan prediktor.

Objašnjenje varijance kriterija suočavanja izbjegavanjem kod mladića nije se pokazalo statistički značajnim. Kod djevojaka objasnili smo 11% (F(3, 136) = 5.56,

p<.01) varijance kriterija. Uzimajući u obzir doprinose pojedinih varijabli važno je spomenuti da je tek uvođenje varijable prisnost u prijateljstvu u četvrtom koraku statistički značajno doprinijelo objašnjenju varijance kriterija (tablica 5).

Tablica 5. Rezultati hijerarhijske regresijske analize suočavanja izbjegavanjem s prediktorskim varijablama roditeljskog ponašanja i prisnosti u prijateljstvu za muški i ženski poduzorak

kriterij	prediktori	djevojke			mladići		
		β	t	p	β	t	p
suočavanje izbjegavanjem	ponašanje oca	0.10	1.12	.27	0.02	0.17	.87
model I		R ² = 0.01; F = 1.25			R ² = 0.00; F = 0.03		
suočavanje izbjegavanjem	ponašanje oca	0.07	0.77	.44	-0.02	-0.13	.90
	ponašanje majke	0.06	0.62	.53	0.07	0.44	.67
model II		delta R ² = 0.00; F = 0.39			delta R ² = 0.00; F = 0.19		
suočavanje izbjegavanjem	ponašanje oca	0.06	0.68	.50	-0.02	-0.13	.90
	ponašanje majke	0.02	0.22	.83	0.08	0.44	.66
	prisnost u prijateljstvu	0.32	3.86	.00	-0.06	-0.44	.67
model III		delta R ² = 0.10 ; F = 14.88** R ² = 0.11 ; F = 5.56**			delta R ² = 0.00; F = 0.19 R ² = 0.01; F = 0.94		

* p < .05

** p < .01

RASPRAVA

Cilj ovoga istraživanja bio je provjeriti odnos između varijabli roditeljskog ponašanja, prisnosti u prijateljstvu i strategija suočavanja sa stresom (usmjerenost na emocije, usmjerenost na rješavanje problema i izbjegavanje) na uzorku adolescentica i adolescenata. Pokušali smo dati odgovor na pitanje kako su varijable koje predstavljaju dva najvažnija socijalna odnosa u adolescenciji (roditelji i prijatelji) povezane sa pojedinim strategijama suočavanja i je li spol moderator tih povezanosti.

Kako bi odgovorili na prvi problem provjerili smo postoje li spolne razlike između varijabli. Prema očekivanjima se potvrdilo postojanje razlika u prisnosti u prijateljstvu, strategijama suočavanja usmjerenjem na emocije i izbjegavanje te prihvaćanju od strane majke. Na svim navedenim varijablama statistički značajno veće rezultate postižu djevojke. Prisnost u prijateljstvu je konstrukt koji uključuje samootkrivanje ili dijeljenje intimnih misli s prijateljem kao i privrženost (npr. »S njim mogu slobodno razgovarati o svemu«; »Drag mi je«) pa je logično, uzmu li se u obzir socijalizacijski utjecaji, da mladići postižu niže rezultate od djevojaka.

Prijateljstvo između djevojaka više je usmjereno na zadovoljavanje emocionalnih potreba te pričanje o intimnim temama i problemima. Mladići su manje usmjereni na emocije te, ako i raspravljaju s prijateljima o osobnim stvarima, to nije toliko intimno kao kod djevojaka. Muška prijateljstva često su kompetitivna i orijentirana na zajedničke aktivnosti, a kroz dijeljenje takvih iskustava mladići postižu određeni stupanj prisnosti (Vander Zanden, 1993).

Razlike na varijablama suočavanja usmjerenog na emocije i izbjegavanje također su očekivane – djevojke su sklonije tim oblicima suočavanja od mladića (Endler i Parker, 1992). Kod suočavanja usmjerenjem na rješavanje problema ne postoji razlika među spolovima. Važno je uzeti u obzir da usmjerenje na emocije može predstavljati samo prvi korak u suočavanju sa stresom kod adolescentica, nakon čega može uslijediti aktivno, na problem usmjereno suočavanje.

Strategija suočavanja izbjegavanjem prema očekivanjima je više karakteristična za djevojke. Djelomično se objašnjenje krije u socijalizacijskim utjecajima. Izbjegavanje

se sastoji od socijalne diverzije i distrakcije, a kad se proanaliziraju čestice na sadržajnoj razini (npr. »Posjećujem prijatelja«; »Idem prošetati«) primjetno je da ova strategija uključuje traženje socijalne podrške i samootkrivanje, što je više karakteristično za djevojke.

Razlika na varijabli prihvaćanje od strane majke također je očekivana. Statistička značajnost je granična i pokazuje da djevojke u prosjeku izvještavaju o većem prihvaćanju od strane majke. Dobivena razlika može biti rezultat veće usmjerenosti majki na kćeri. Lacković-Grgin i Opačić (1989) su u svom istraživanju pokazali da majke iz potpunih obitelji imaju značajno više zahtjeve prema kćerima nego prema sinovima. Zahtjevi o kojima govore su instrumentalne prirode pa je vjerojatno da djevojke više vremena provode s majkom od mladića iste dobi. Stoga je vjerojatnije da kćeri osjećaju više podrške, ako je odnos s majkom kvalitetan, dok sličan odnos sa sinovima prepuštaju ocu.

Strategije suočavanja i varijable koje se odnose na roditeljsko ponašanje značajnije su povezane na ženskom poduzorku nego na muškom. Značajna povezanost strategije suočavanja usmjeravanjem na emocije s odbijanjem od strane majke i odbijanjem od strane oca na ženskom poduzorku je očekivana i pretpostavljenog smjera. Suočavanje usmjeravanjem na emocije više koriste djevojke koje izvještavaju o većem odbacivanju od strane oba roditelja.

Međutim, prisnost u prijateljstvu je sa suočavanjem usmjeravanjem na emocije pozitivno povezana, a kako se radi o neaktivnom načinu suočavanja dobiveni smjer korelacije nije očekivan. Rezultati nekih istraživanja upućuju na podatak da adolescenti koriste više strategije usmjerene na emocije dok su mladi odrasli više usmjereni na strategije rješavanja problema (Fields i Prinz, 1997). Navedeni podaci pokazuju da u adolescenciji suočavanje usmjereno na emocije ne mora biti neadaptivno. Sudionici u našem istraživanju u prosjeku imaju 16 godina i još uvijek nisu preuzeli na sebe egzistencijalnu odgovornost, a nemaju ni potpunu slobodu odlučivanja. Ta im smanjena mogućnost kontrole događaja na neki način ne ostavlja ništa drugo nego suočavanje usmjeravanjem na emocije i/ili suočavanje izbjegavanjem. Odrastanjem adolescenti sve više otkrivaju mogućnosti strategija kognitivnog suočavanja koje pomažu u smanjenju emocionalne napetosti.

Kod muškog dijela uzorka nije utvrđena niti jedna značajna korelacija između strategije suočavanja usmjeravanjem na emocije i ostalih varijabli. Izgleda da socijalno okruženje ne igra važnu ulogu kod mladića kad je u pitanju strategija suočavanja usmjeravanjem na emocije.

Strategija suočavanja rješavanjem problema na ženskom poduzorku je značajno povezana sa prihvaćanjem od strane majke i prisnosti u prijateljstvu. Dobiveni rezultati idu u prilog postavljenoj hipotezi da će aktivne i konstruktivne strategije suočavanja biti povezane s dobro razvijenim i kvalitetnim socijalnim odnosima. Zanimljivo je kako se nije pokazala značajna povezanost očeva prihvaćanja i suočavanja rješavanjem problema na ženskom poduzorku. Prema teoriji socijalnog učenja možda bi se i mogao očekivati takav rezultat, jer su ipak djevojke manje pod utjecajem ponašanja oca nego mladići. No, ni na našem muškom dijelu uzorka nije se pokazala značajnom povezanost između prihvaćanja od strane oca i strategije suočavanja rješavanjem problema. Prije donošenja ikakvih zaključaka dobro je uzeti u obzir mali broj muških sudionika koji može utjecati na značajnost povezanosti korištenih varijabli. U muškom poduzorku značajna povezanost utvrđena je samo između strategije suočavanja rješavanjem problema i prisnosti u prijateljstvu. Značajna povezanost između ove dvije varijable je očekivana i pokazuje kako u adolescenciji, kad je u pitanju suočavanje usmjereno na rješavanje problema, prijatelji imaju veću ulogu od roditelja.

Strategija suočavanja izbjegavanjem, u ženskom poduzorku, statistički je značajno povezana samo s varijablom prisnosti u prijateljstvu, dok u muškom poduzorku nije značajno povezana ni s jednom od korištenih varijabli. Smjer povezanosti dviju varijabli na ženskom poduzorku nije očekivan. Pokazalo se da djevojke koje imaju prisnija prijateljstva više koriste suočavanje izbjegavanjem. Kako je već rečeno, adolescencija je specifično životno razdoblje pa neke od strategija suočavanja koje se smatraju neadaptivnim kod odraslih u adolescenciji mogu biti normativne. Dobivena povezanost može biti i karakteristika upitnika. Čestice koje se odnose na strategiju izbjegavanja uključuju različite vrste socijalne uključenosti (npr. »Telefoniram prijatelju ili prijateljici«) pa samim time izbjegavanje uključuje dobre odnose sa socijalnom okolinom.

Povezanost između varijabli koje se odnose na roditeljsko ponašanje i prisnosti u prijateljstvu nisu potvrđene ni na muškom ni na ženskom dijelu uzorka. Kako smo i prije naveli, prema teoriji socijalnog učenja i teoriji privrženost mogli smo očekivati povezanost. No, izgleda da su kod adolescenata obitelj i prijatelji jasno odvojeni »svjetovi«.

U kojoj mjeri kvaliteta interakcije oca/majke s djetetom i prisnost u prijateljstvu pridonose objašnjenju varijance pojedinih strategija suočavanja sa stresnim situacijama provjerili smo hijerarhijskom regresijskom analizom. Nas je zanimalo ukupno objašnjenje varijance kriterija, kad su u analizu uključene sve prediktorske varijable, ali i koliko varijable koje se odnose na majku i na oca i prisnost u prijateljstvu zasebno pridonose objašnjenju varijance kako se uključuju u analizu.

Kod djevojaka su obiteljski i prijateljski odnosi objasnili statistički značajan dio varijance sve tri strategije suočavanja, dok je kod mladića objašnjeni dio varijance bio statistički značajan za strategiju suočavanja usmjeravanjem na rješavanje problema. Očekivali smo da će se, prema teoriji socijalnog učenja, značajnijim prediktorima pokazati varijable koje se odnose na majku na ženskom poduzorku, a na muškom uzorku da će to biti varijable koje se odnose na oca. Dobiveni rezultati upućuju na to da su strategije suočavanja kod mladića u adolescenciji manje pod utjecajem socijalne okoline nego što je to slučaj kod djevojaka.

Za kriterij suočavanja usmjeravanjem na emocije, na ženskom uzorku, nakon uključivanja svih prediktora objašnjeno je 11% varijance. Značajnim prediktorima pokazale su se varijable ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu. U prvom koraku smo u regresijsku analizu uveli varijablu koja se odnosi na ponašanje oca čiji je regresijski koeficijent bio statistički neznačajan. Nakon uvrštavanja u analizu, varijabla koja se odnosi na ponašanje majke objasnila je 5% varijance kriterija i to djelomično potkrepljuje hipotezu o većem utjecaju majke na suočavanje kod djevojaka (ali se hipoteza o većem utjecaju roditeljskog spola nije pokazala istinitom na muškom dijelu uzorka). Smjer povezanosti pokazuje da je manje kvalitetan odnos s majkom kod djevojaka povezan sa strategijom suočavanja usmjeravanjem na emocije. Navedeni smjer povezanosti je očekivan. Suočavanje usmjeravanjem na emocije je često povezano s neprilagođenim ponašanjem (delinkvencija, depresija) pa se negativno doživljavanje ponašanja majke kod

adolescentica uklapa u takvu sliku. Prisnost u prijateljstvu, uz ponašanje majke, se pokazala kao najbolji prediktor suočavanja usmjeravanjem na emocije. Nakon uvrštavanja u analizu dodatno je objasnila 5% varijance kriterija što je i očekivano. Regresijski koeficijenti nisu mijenjali statističku značajnost što još jednom pokazuje na odvojen ali podjednako važan utjecaj roditelja i vršnjaka na, u ovom slučaju, objašnjenje varijance suočavanja usmjeravanjem na emocije kod adolescentica.

Istim prediktorima uspjeli smo objasniti 7% varijance suočavanja rješavanjem problema na ženskom poduzorku. Na kraju se ni jedan prediktor nije pokazao statistički značajnim, ali su ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu bili granično značajni. Djevojke koje odnos s majkom procjenjuju kvalitetnijim, a odnos s prijateljicom prisnijim, češće koriste suočavanje usmjereno na rješavanje problema.

Kod mladića se kao značajan prediktor korištenja strategije suočavanja usmjerenosti na problem pokazala prisnost u prijateljstvu. Dobiveni nalaz je očekivan i potvrđuje hipotezu o većem doprinosu prisnosti u prijateljstvu u objašnjenju varijance kriterija od varijabli koje se odnose na ponašanje roditelja.

Prilikom objašnjenja varijance kriterija suočavanja izbjegavanjem na ženskom poduzorku jedinim značajnim prediktorom pokazala se varijabla prisnost u prijateljstvu. Djevojke koje imaju prisnija prijateljstva više koriste strategiju izbjegavanja. Objašnjeni dio varijance kriterija iznosi 11%. Pozitivan smjer regresijskog koeficijenta varijable prisnost u prijateljstvu nije očekivan ali čestice koje se odnose na strategiju suočavanja izbjegavanjem (»Odlazim na zabavu (tulum, party)«) najbolje oslikavaju smjer povezanosti. Kako smo prije spomenuli u adolescenciji, kad se isprobavaju različite strategije, suočavanje izbjegavanjem ne mora biti neadaptivno.

Na temelju ovog istraživanja ne možemo odgovoriti na pitanje koje su adekvatne strategije suočavanja u adolescenciji. Pokazalo se da su se veze koje smo očekivali potvrdile samo u nekim slučajevima. Kako je uzorak na kojem je rađeno istraživanje dosta homogen i ne predstavlja cijelu adolescentsku populaciju, treba biti oprezan pri donošenju zaključaka. Radi se o gimnazijskoj populaciji adolescenata za koje se pretpostavlja da su bolje prilagođeni od ostalih vršnjaka. Svakako bi u daljnjim istraživanjima trebalo uključiti učenike drugih srednjih škola radi veće mogućnosti generalizacije, ali i usporedbe rezultata s ovim istraživanjem. Nadalje, korisno bi bilo

provesti longitudinalno istraživanje kojim bismo točnije mogli objasniti razvoj strategija suočavanja i eventualne promjene u odnosu između obitelji, prijatelja i strategija suočavanja.

Daljnje ograničenje ovog istraživanja jest njegova korelacijska priroda, što nam onemogućava određivanje uzroka i posljedica u odnosu strategija suočavanja, prisnosti u prijateljstvu i roditeljskog ponašanja. Svi rezultati temelje se na samoprocjeni sudionika pa ne možemo govoriti o nekim objektivnim mjerama. Još je jedan od nedostataka istraživanja i mali broj sudionika u poduzorku mladića koji je utjecao na statističku snagu provedenih analiza.

Ovo istraživanje može poslužiti kao polazna točka daljnjem proučavanju suočavanja u adolescenciji. Dobro poznavanje faktora koji utječu na suočavanje u stresnim situacijama, kao i ishoda povezanih s upotrebom različitih strategija suočavanja, može poslužiti kreiranju raznih preventivskih programa kojima bi se educirali mladi kako se efikasnije nositi sa stresnom situacijom.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem utvrđeno je da djevojke svoj odnos s prijateljicom procjenjuju prisnijim nego mladići odnos sa svojim prijateljem. Djevojke doživljavaju i veće prihvaćanje od strane majke i češće koriste strategije suočavanja usmjeravanjem na emocije i izbjegavanjem nego mladići.

U uzorku djevojaka kao značajan prediktor pri objašnjavanju varijance kriterija suočavanja usmjeravanjem na emocije pokazalo se ponašanje majke i prisnost u prijateljstvu. Djevojke koje doživljavaju manje kvalitetnu interakciju s majkom i percipiraju prisnim svoje prijateljstvo češće koriste strategiju suočavanja usmjeravanjem na emocije.

Kod djevojaka se ni jedan prediktor nije pokazao kao značajan pri objašnjenju varijance suočavanja usmjerenog na rješavanje problema, dok se kod mladića kao značajan prediktor pokazala prisnost u prijateljstvu. Mladići koji percipiraju prisnim svoje prijateljstvo češće koriste strategiju suočavanja usmjerenog na rješavanje problema.

Pri objašnjenju varijance kriterija suočavanja izbjegavanjem, u ženskom poduzorku, kao značajan prediktor pokazala se varijabla prisnost u prijateljstvu. Kod djevojaka veća procjena prisnosti u prijateljstvu povezana je sa češćim korištenjem suočavanja izbjegavanjem.

Djelomično je potkrijepljena hipoteza o većem utjecaju majke na suočavanje kod djevojaka, ali se hipoteza o većem utjecaju roditelja istog spola nije pokazala istinitom na muškom dijelu uzorka. Pokazalo se da odnosi s vršnjacima imaju veću prediktivnu vrijednost nego roditeljsko ponašanje, što je posebno primjetno pri objašnjenju varijance suočavanja izbjegavanjem kod djevojaka i varijance suočavanja usmjerenosti na problem kod mladića.

Literatura:

Allen, J. P., Land, D. R. (1999). Attachment in Adolescence. U J. Cassidy and P. R. Shaver, *Handbook of Attachment, Theory, Research, and Clinical Applications* (434-465). New York: The Guilford Press.

Amirkhan, J. H. (1990). A Factor Analytically Derived Measure of Coping: The Coping Strategy Indicator. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1066-1074.

Belsky, J. (1984). The Determinants of Parenting: A Process Model. *Child Development*, 55, 83-96.

Corsano, P., Majorano, and M., Champretavy, L. (2006). Psychological well-being in adolescence: The contribution of interpersonal relations and experience of being alone. *Adolescence*, 41, 341-353.

Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997). Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6, 423-427.

Endler, N. S. and Parker, J. D. (1990). Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844-854.

Fields, L. and Prinz, R. J. (1997). Coping and Adjustment during Childhood and Adolescence. *Clinical Psychology Review*, 17, 937-976.

Grgin, T., Sorić, I. i Kale, I. (1995). Stres kod nastavnika i načini suočavanja sa stresom. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, 33, 57-69.

Grozdanić, M. (2006). *Prisnost u istospolnom prijateljstvu i samopoštovanje kod srednjoškolaca*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Klarin, M. (2000). *Odnosi u obitelji i s vršnjacima kao prediktori različitih aspekata prilagodbe u školi*, Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.

Kozak, B., Strelau, J., and Miles, J. N. V.(2005). Genetic determinants of individual differences in coping styles. *Anxiety, Stress, and Coping*, 18, 1-5.

Kuterovac-Jagodić, G. i Keresteš, G. (1997). Perception of Parental Acceptance-Rejection and Some Personality Variables in Young Adults. *Društvena istraživanja*, 6, 477-493.

Lacković-Grgin, K. (1986). Neke karakteristike interakcije adolescenata s njima značajnim odraslima. *Zbornik radova V Dani psihologije*, 3, 87-91.

Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lacković-Grgin, K. i Opačić, G. (1989). Interakcije s majkom i zadovoljstvo obiteljskim životom mladih iz obitelji s ocem i bez oca. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 28, 155-164.

Lacković-Grgin, K. i Sorić, I. (1997). Korelati prilagodbe studiju tijekom prve godine. *Društvena istraživanja*, 6, 461-475.

Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. i Žutelija, S. (2001). Dobne i spolne razlike u samootkrivanju adolescenata različitim osobama, *Društvena istraživanja*, 53, 341-365.

Lazarus, R. S. i Folkman, S. (2004) *Stres, procjena i suočavanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Macuka I., Vulić-Prtorić A. (2006). Children's Perception of Parental Acceptance and Rejection: Age and Gender Differences, *1st International Congress on Interpersonal Acceptance and Rejection*, Istanbul: Turkey (osobna razmjena s autoricom).

Opačić, G. i Kos, G. (1987). Pokušaj identificiranja faktorske strukture nekih aspekata porodične interakcije, *VI. Dani psihologije u Zadru*, 61-68.

Palmonari, A., Kirchler, E. i Pombeni, M. L. (1991). Differential effects of identification with family and peers on coping with developmental tasks in adolescence, *European Journal of Social Psychology*, 21, 381-401.

Parker, J. D. A. and Endler, N. S. (1992). Coping with coping assessment: a critical review. *European Journal of Personality*, 6, 321-344.

Parks, M. R. i Floyd, K. (1996). Meanings for Closeness and Intimacy in Friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*. 13, 85-107.

Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Petz, B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Reber, A. S., Reber, E. (2001). *The Penguin dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.

Rohner, R. P. (1998). Father Love and Child Development: History and Current Evidence. *Current Directions in Psychological Science*. 7, 157-161.

Rohner, R. P. (1999). Acceptance and rejection. U D. Levinson, J. Ponzetti, P. Jorgensen, (Eds.) *Encyclopedia of Human Emotions*. New York: Macmillan Reference. 1, 6-14.

Santrock, J. W. (2001). *Adolescence*. McGraw-Hill, Inc.

Savin-Williams, R. C., Berndt, T. J., Friendship and Peer Relations. U S. S. Feldman, G. R. Elliot (1990), *At the threshold: The developing adolescent*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Sharbany, R. (1994). Intimate Friendship Scale: Conceptual Underpinnings, Psychometric Properties and Construct Validity. *Journal of Social and Personal relationships*, 11, 449-469.

Stone A. A., Greenberg, M.A., Kennedy-Moore, E. and Newman, M. G. (1991). Self-Report Situation-Specific Coping Questionnaires: What are They Measuring?, *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 648-645.

Updegraff, K. A., Madden-Derdich, D. A., Estrada, A. U., Sales, L. J., and Leonard, S. A. (2002). Young Adolescents' Experiences with Parents and Friends: Exploring the Connections. *Family Relations*, 51, 72-80.

Vander Zanden, J. W. (1993). *Human Development*. McGraw-Hill, Inc.

Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Vulić-Prtorić, A. (2000). *Struktura anksioznosti i depresivnosti u djece i adolescenata: Provjera hijerarhijskog modela*, Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.